

ՎԱՂԵՄՈՒԹՅԱՆ ԺԱՄԿԵՏՆ ԱՆՑՆԵԼՈՒ ՀԵՏԵՎԱՆՔՈՎ ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱՏԱՄԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԻՑ ԱԶԱՏԵԼՈՒ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻՆ ԱՌՆՉՎՈՂ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ

ՏԻԳՐԱՆ ՍԻՄՈՆՅԱՆ¹

Երևանի պետական համալսարան

Վաղեմության ժամկետն անցնելու հետևանքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու ինստիտուտին առնչվող մի շարք հիմնահարցեր բազմիցս քննարկվել են տարբեր տեսական աղբյուրներում և մեկնաբանություններում, սակայն դրանցից շատերի կապակցությամբ տեսության մեջ և իրավակիրառ պրակտիկայում միասնական մոտեցումը բացակայում է: Քննարկելով տեսակետն առ այն, որ (...) *հանցագործությունից երկար ժամանակ անցնելու հետևանքով զգալիորեն դժվարանում է վարույթը, իրենց ուժը կորցնում են ապացույցները, վկաների և տուժողների հիշողությունում տեղեկատվությունը խեղաթյուրվում կամ մոռացվում է* (...), հարկ է նկատել, որ ժամանակակից տեղեկատվական տեխնոլոգիաների, այդ թվում՝ արհեստական բանականության, տեսանկարահանման միջոցների, մեթոդների, ապացույցների հայտնաբերման և ամրագրման նոր համակարգերի և մեխանիզմների զարգացմանը զուգընթաց՝ վերոնշյալ մոտեցումը չի դիմանում որևէ քննադատության, քանի որ հանցանքի կատարման ապացույցները կարող են պահպանվել շատ երկար ժամանակահատվածի ընթացքում, ինչը կնպաստի վարույթի արդյունավետ իրականացմանը: Նույն հանցանքի կատարման պարագայում անձանցից մեկը կարող է կրել երկարատև ազատազրկում, վերականգնել տուժածին պատճառված վնասը, անցնել բազմաթիվ վերականգնողական ծրագրեր, իսկ մյուսն ուղղակի որոշակի ժամկետի ընթացքում «ոչինչ չանել» և ազատվել քրեական պատասխանատվությունից:

Արձանագրվել է, որ այս ինստիտուտի որոշ դրսևորումներ ոչ այլ ինչ են, քան «դատախազական արդարադատության» մասնավոր դրսևորումներ, որպիսի պայմաններում անհրաժեշտ է կատարել օրենսդրական համապատասխան փոփոխություններ, համաձայն որոնց՝ ցանկացած քրեական պատասխանատվությունից ազատելու մասին որոշում պետք է կայացվի (հաստատվի) դատարանի կողմից:

¹ **Տիգրան Սիմոնյան** – իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, ԵՊՀ քրեական իրավունքի ամբիոնի դոցենտ

Тигран Симонян – кандидат юридических наук, доцент кафедры уголовного права ЕГУ

Tigran Simonyan – Candidate of Legal Sciences, Associate Professor at YSU Chair of Criminal Law

Էլ. փոստ՝ tsimonyan@ysu.am, tvsimonyan@gmail.com ORCID ID:<https://orcid.org/0000-0001-8481-5706>

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Ստացվել է՝ 11.09.2025

Գրախոսվել է՝ 26.11.2025

Հաստատվել է՝ 28.11.2025

© The Author(s) 2025

Հեղինակը եզրակացրել է, որ վաղեմության ժամկետն անցնելու հետևանքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու ինստիտուտն արդիական չէ և քրեական օրենսդրության զարգացմանը և լրամշակմանը զուգընթաց այս հիմքով անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հնարավորությունը պետք է բացառել:

Նշվել է նաև, որ հատկապես խնդրահարույց է 83-րդ հոդվածի 7-րդ մասի այն դրույթը, համաձայն որի՝ (...) *Այս դեպքում վաղեմության ընթացքը վերսկսվում է անձին ձերբակալելու կամ մեղայականով նրա ներկայանալու պահից:* (...): Քննարկվող իրավակարգավորումն անհիմն է, և, հեղինակի կարծիքով, այն պետք է հանվի նշված հոդվածի շարադրանքից, քանի որ անձի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելու մասին որոշում կայացնելու պահից վաղեմության ժամկետն այլևս չի հաշվարկվում, հետևաբար՝ դրա վերսկսման վերաբերյալ դրույթն անառարկայական և անհիմն է:

Բանալի բառեր – քրեական պատասխանատվությունից ազատել, վաղեմության ժամկետ, վաղեմության ժամկետն անցնել, վաղեմության ժամկետը լրանալ, վաղեմության ժամկետի ընդհատում, վաղեմության ժամկետի կասեցում, վերսկսում ապացույցների կորուստ, քրեական պատասխանատվության ենթարկելու աննպատակահարմարություն

Քրեական պատասխանատվությունից ազատելու ինստիտուտին առնչվող մի շարք հիմնահարցեր բազմիցս քննարկվել են տարբեր տեսական աղբյուրներում և մեկնաբանություններում, սակայն դրանցից շատերի կապակցությամբ տեսության մեջ և իրավակիրառ պրակտիկայում միասնական մոտեցումը բացակայում է: Հատկապես խնդրահարույց են ՀՀ նոր քրեական օրենսգրքով նախատեսված որոշ իրավակարգավորումներ՝ կապված վաղեմության ժամկետն անցնելու հետևանքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու ինստիտուտի հետ, որոնք գործնականում ոչ միանշանակ են ընկալվում, ինչն անհրաժեշտություն է առաջացնում դրանք առավել մանրամասն և հանգամանալից ուսումնասիրելու և վերլուծելու: Հիշյալ վիճահարույց կարգավորումները վերաբերելի են ինչպես վաղեմության ժամկետն անցնելու հետևանքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու ինստիտուտի բուն էությանը, այնպես էլ վաղեմության ժամկետի ընթացքին, դրա կասեցմանը և ընդհատմանը: Ընդհանուր առմամբ հարկ է նկատել, որ ՀՀ նոր քրեական օրենսդրությամբ վաղեմության ժամկետն անցնելու հետևանքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու իրավակարգավորումները արմատական փոփոխությունների են ենթարկվել: Հիմնվելով ընդհանուր համատեսական մոտեցումների վրա՝ դրանք շարադրվել են նորովի, ինչով պայմանավորված էլ անհրաժեշտություն է ծագել անդրադառնալու դրանց առանձնահատկություններին:

Հայրենական քրեաիրավական տեսության մեջ նշվում է, որ քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության իրավական հիմնավորում է

համարվում այն, որ օրենքով նախատեսված ժամկետներն անցնելուց հետո կատարված կոնկրետ հանցանքը և այն կատարող անձը կորցնում են իրենց վտանգավորությունը, ինչը և անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հիմք է ծառայում: Ինչքան շուտ հետևի պատիժը հանցագործության համար, այնքան այն ավելի արդյունավետ կլինի և կծառայի պատժի նպատակներին: Իսկ եթե անցնում է որոշակի ժամանակահատված, և անձը չի պատժվում, իսկ նրա կատարած արարքը շարունակում է որպես հանցագործություն դիտարկվել, ապա անձի նկատմամբ պատիժ նշանակելը դառնում է անիմաստ, և պատիժը չի ծառայում իր նպատակներին: Բացի այդ, եթե իրավապահ մարմիններն օբյեկտիվ պատճառներով չեն կարողացել թարմ հետքերով բացահայտել հանցագործությունը, ապա նրանք շատ հաճախ զրկվում են նախկինում կատարված հանցանքները բացահայտելու հնարավորությունից¹:

ՀՀ իրավական դոկտրինում արտահայտված այդ մոտեցմանը համանման դիրքորոշում արտահայտվում է նաև արտասահմանյան տեսական աղբյուրներում: Այսպես՝ նշվում է, որ սահմանված վաղեմության ժամկետների նպատակն է պաշտպանել ենթադրյալ մեղադրյալներին անարդար դատական հետապնդումից, քանի որ որոշակի ժամանակահատված անցնելուց հետո տեղի ունեցած դեպքերի հետ կապված համապատասխան ապացույցները կարող են կորսվել կամ անհասանելի դառնալ, իսկ վկաների հիշողությունները՝ աղավաղվել, թուլանալ²:

Կ. Ս. Շիրոկովը նշում է, որ օրենքով սահմանված վաղեմության ժամկետի լրանալուն զուգընթաց՝ քրեական հետապնդման առարկա հանցագործության հասարակական վտանգավորությունը նվազում է³:

Խ. Դ. Ալիկպերովը նշում է. «Այս ինստիտուտի նպատակները չեն կարող դիտարկվել որպես հանցագործի նկատմամբ պետության կողմից ցուցաբերվող ողորմություն կամ զիջում: Պարզապես հանցագործությունից երկար ժամանակ անցնելու հետևանքով զգալիորեն դժվարանում է վարույթը, իրենց ուժը կորցնում են ապացույցները, վկաների և տուժողների հիշողությունում տեղեկատվությունը խեղաթյուրվում կամ մոռացվում է: Արդյունքում, դատարանի կողմից այդ կատեգորիայի գործերի օբյեկտիվ քննությունը և հանցագործության իրական պատկերի վերականգնումը հաճախ դառնում են դժվարին, երբեմն նույնիսկ՝ անհնար»⁴:

¹ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Ընդհանուր մաս (վեցերորդ հրատարակություն՝ փոփոխություններով և լրացումներով) / Ս. Առաքելյան, Ա. Գաբուզյան, Հ. Խաչիկյան և ուրիշ. – Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2011, էջ 477:

² <https://www.investopedia.com/terms/s/statute-of-limitations.asp> (հասանելի է՝ 14. 04. 2025):

դրությամբ:

³ Տե՛ս **Շիրոков К. С.** Проблемы истечения сроков давности в уголовном праве России // Мировой судья. 2006, № 9:

⁴ **Аликперов Х.** Освобождение от уголовной ответственности в связи с истечением сроков давности // Законность. 1999, № 8, с. 13.

Համանման դիրքորոշում է արտահայտում նաև Ա. Վ. Նաումովը. «Ընդհանուր և հատուկ կանխարգելման խնդիրների իրականացումը պահանջում է պատժի ժամանակին նշանակում և կատարում: Քրեական պատասխանատվության ուշացած ենթարկելը և դատավճռի ուշացած կատարումը պատշաճ դաստիարակչական և հանրային-կանխարգելիչ ազդեցություն չեն ունենում և, հետևաբար, աննպատակահարմար են: Մինչ այդ մեղավորը կարող է ուղղվել, դադարել լինել հանրության համար վտանգավոր և, այդպիսով, այլևս կարիք չի ունենա պատժի ազդեցության: Հանցավոր արարք կատարելուց երկար ժամանակ անցելուց հետո երբեմն առաջանում են նաև ապացուցողական գործընթացի անհաղթահարելի խոչընդոտներ (կորսվում են հանցագործության նյութական հետքերը, վկաները մոռանում են կարևոր հանգամանքներ և այլն), որոնք խոչընդոտներ են ստեղծում գործի հաջող քննության համար»⁵:

Վ. Վ. Մալցևը, հակադրվելով նշված տեսակետներին, եզրակացնում է. «Ընդհակառակը, հենց «հանցագործի նկատմամբ ողորմությամբ», «զիջումով», «այս ինստիտուտի հումանիստական սկզբունքով» են պայմանավորված այս տեսակի ազատման բովանդակությունն ու նպատակները: Ակնհայտ է, որ «հանցագործությունից երկար ժամանակ անցնելու հետևանքով վարույթը դժվարանում է», սակայն նման գործոնները երկրորդական են, այլ ոչ թե հիմնական, որոնք կազմում են այդ նորմի սոցիալական հիմքը»⁶:

Վ. Ս. Սավելևան նույնպես կարծում է, որ վաղեմության նորմերը հիմնված են հումանիստական գաղափարի վրա: Վերջինիս մոտեցումը հետևյալն է. «Առաջին հերթին՝ քրեական պատասխանատվության սպառնալիքը չի կարող մշտապես կախված լինել մարդու վրա, իսկ երկրորդ՝ որոշակի ժամկետի լրանալուց հետո պատասխանատվության ենթարկելը վերածվում է անհիմն վրեժի, ինչը կորցնում է իր իմաստը ինչպես ընդհանուր, այնպես էլ հատուկ կանխարգելման տեսանկյունից»⁷:

Հանցագործություն կատարելուց զգալի ժամանակ անց քրեական պատասխանատվության ենթարկելու աննպատակահարմարությունը բացատրվում է նաև նրանով, որ քրեական գործի ուշացած հարուցումը դժվարացնում է դրա քննությունը և ճիշտ լուծումը: Այս ամենը ևս որոշում է քրեական օրենսդրության մեջ քրեական պատասխանատվության ժամկետանցության ինստիտուտի գոյության անհրաժեշտությունը:

Յու. Մ. Տկաչևսկին չի համաձայնում այն հեղինակների հետ, ովքեր կարծում են, որ վաղեմության ժամկետի լրանալը կախված է հանցագործության հանրային վտանգավորության պահպանումից կամ կորստից: Ըստ նրա՝

⁵ Комментарий к уголовному кодексу Российской Федерации. Под ред. А.В. Наумова. М., 1996, с. 331.

⁶ Мальцев В. Освобождение от уголовной ответственности в связи с истечением сроков давности // Уголовное право. 2006, № 1.

⁷ Савельева В. С. Освобождение от уголовной ответственности // Уголовное право Российской Федерации. Общая часть. М., 1996, с. 435-436.

«Հանցագործության վտանգավորությունը կարող է փոխվել իրադրության կամ որոշակի պայմանների փոփոխության հետևանքով, բայց ոչ վաղեմության ժամկետը լրանալու արդյունքում: Հանցագործության վտանգավորությունը գնահատվում է այն պահին, երբ այն կատարվել է, և պարզապես ժամանակի հոսքը, առանց իրավիճակի փոփոխության, չի ազդում այդ գնահատականի վրա:...Վաղեմության ինստիտուտը հիմնված է հանցանք կատարած անձի հանրային վտանգավորության վերացման կամ էական նվազման վրա»⁸:

Ի մի բերելով վերոգրյալը՝ հարկ է նշել, որ տեսության մեջ արտահայտված նշված մոտեցումները, իմ կարծիքով, մասամբ կորցրել են իրենց այժմեականությունը և որոշակի իմաստով ռեակցիոն, հետադիմական են: Այսպես՝ քննարկելով տեսակետն առ այն, որ (...) *հանցագործությունից երկար ժամանակ անցնելու հետևանքով զգալիորեն դժվարանում է վարույթը, իրենց ուժը կորցնում են ապացույցները, վկաների և տուժողների հիշողությունում տեղեկատվությունը խեղաթյուրվում կամ մոռացվում է* (...), հարկ է նկատել, որ ժամանակակից տեղեկատվական տեխնոլոգիաների, այդ թվում՝ արհեստական բանականության, տեսանկարահանման միջոցների, մեթոդների, ապացույցների հայտնաբերման և ամրագրման նոր համակարգերի և մեխանիզմների, օպերատիվ-հետախուզական գործունեության, հետքաբանության, կենսաբանության զարգացմանը զուգընթաց՝ վերոնշյալ մոտեցումը չի դիմանում որևէ քննադատության, և անկախ վկանների հիշողության կորստից կամ աղավաղումներից՝ հանցանքի կատարման ապացույցները կարող են պահպանվել շատ երկար ժամանակ, ինչը կնպաստի վարույթի արդյունավետ իրականացմանը:

Համաձայն եմ Յու. Մ. Տկաչևսկու այն մոտեցմանը, որ հանցագործության վտանգավորությունը կարող է փոխվել իրադրության կամ որոշակի պայմանների, հասարակական հարաբերությունների փոփոխության, դրանց տրանսֆորմացիայի հետևանքով, բայց ոչ վաղեմության ժամկետը լրանալու արդյունքում: Հանցագործության վտանգավորությունը գնահատվում է այն պահին, երբ այն կատարվել է, և պարզապես ժամանակի հոսքը, առանց իրավիճակի փոփոխության, չի ազդում այդ գնահատականի վրա: Ինչ վերաբերում է այն տեսակետին, որ վաղեմության ինստիտուտը հիմնված է հանցանք կատարած անձի հանրային վտանգավորության վերացման կամ էական նվազման վրա, ապա նշված պնդման հետ ևս դժվար է համաձայնել, քանի որ, իմ կարծիքով, այն չի բխում արդարության գաղափարից: Իմ մոտեցմամբ՝ թե՛ հանցանք կատարած անձի և թե՛ կատարված հանցանքի վտանգավորությունը ժամանակի ընթացքում չի կարող ինքնաբերաբար չեզոքանալ, նվազել կամ վերանալ: Ավելին, դա չի բխում նաև պատժի նպատակներից և վերականգնողական արդարադատության հայեցակարգից: Թեև երկարատև ժամանակահատվածի

⁸ **Ткачевский Ю. М.** Освобождение от уголовной ответственности // Курс уголовного права. Т. 2: Общая часть. М., 2002, с. 192.

ընթացքում նոր հանցանք չկատարելը կարող է վկայել անձի որոշակիորեն վերասոցիալականացման մասին, սակայն սոցիալական արդարության վերականգման նպատակը մնում է չիրագործված: Նույն հանցանքի կատարման պարագայում՝ անձանցից մեկը կարող է կրել երկարատև ազատազրկում, վերականգնել տուժածին պատճառված վնասը, անցնել բազամաթիվ վերականգնողական ծրագրեր, իսկ մյուսն ուղղակի որոշակի ժամկետի ընթացքում «ոչինչ չանել» և ազատվել քրեական պատասխանատվությունից:

Բացի վերոշարադրյալից՝ պետք է նշեմ նաև, որ որոշակի նկատառումներ են առկա քրեական պատասխանատվությունից ազատելու ինստիտուտի, դրա առանձին տեսակների կապակցությամբ ընդհանրապես և քննարկվող ինստիտուտի առումով՝ մասնավորապես: Խնդիրն այն է, որ այս ինստիտուտները ոչ այլ ինչ են, քան այսպես կոչված «դատախազական արդարադատության» մասնավոր դրսևորումներ:

Ա. Վ. Ենդոլցևան իրավացիորեն նշում է, որ քրեական պատասխանատվությունից ազատումը պետք է հնարավոր չլինի մինչև դատարանի կողմից որոշում կայացնելը և անձի կողմից հանցագործության կատարման փաստացի ճանաչումը, քանի որ հակառակ դեպքում, ըստ նրա, առաջանում է իրավիճակ, երբ անձը ազատվում է այն բանից, ինչը դեռ հիմնավորված և հաստատված չէ⁹: ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի հոդված 17-ը սահմանում է.

«1. Հանցագործության համար մեղադրվողը համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղավորությունն ապացուցված չէ սույն օրենսգրքով սահմանված կարգով՝ դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով: 2. Չապացուցված մեղավորությունը հավասարազոր է ապացուցված անմեղությանը (...): Նշվածից ուղղակիորեն բխում է, որ քրեական պատասխանատվությունից ազատման պահին պետք է ապացուցված լինի կոնկրետ անձի մեղավորությունը, ինչը վերջնականապես կարող է հաստատվել բացառապես դատարանի դատավճռով: Հետևաբար՝ ինչպե՞ս կարող է անձն ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, երբ դեռ հաստատված չէ վերջինիս կողմից հանցանքի կատարումը: Ստեղծվում է մի անհեթեթ իրավիճակ, երբ, առանց ուժի մեջ մտած դատական ակտի, առերևույթ հանցանք կատարած անձի և պետության միջև քրեաիրավական հարաբերությունները դադարում են, ինչն անընդունելի է: Անհրաժեշտ է կատարել օրենսդրական համապատասխան փոփոխություններ, և ամրագրել, որ ցանկացած քրեական պատասխանատվությունից ազատելու մասին որոշում պետք է կայացվի (հաստատվի) դատարանի կողմից, այլապես ՀՀ Սահմանադրության հոդված 162-ով նշված դրույթն առ այն, որ Հայաստանի Հանրապետությունում արդարադատությունն իրականացնում են

⁹ См. у **Ендольцева А.В.** Освобождение от уголовного преследования: от теоретических рассуждений к de lege ferenda // Вестник Московского университета МВД России. 2016, № 6, էջ 57:

միայն դատարանները Սահմանադրությանը և օրենքներին համապատասխան, պարզապես չի իրագործվի¹⁰:

Կարծում եմ՝ վաղեմության ժամկետն անցնելու հետևանքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու ինստիտուտն արդիական չէ, և քրեական օրենսդրության զարգացմանը և լրամշակմանը զուգընթաց՝ այս հիմքով անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հնարավորությունը պետք է բացառել: Նշվածը հիմնավորվում է նաև մի շարք հանցատեսակների կապակցությամբ վաղեմության ժամկետների կիրառման արգելքով (հոդված 83, 8-10 կետեր), որը սահմանված է և՛ ներպետական, և՛ միջազգային-իրավական կարգավորումներով:

Այնուամենայնիվ, գործող քրեական օրենսգրքով վաղեմության ժամկետն անցնելու հետևանքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելը նախատեսված է որպես քրեական պատասխանատվությունից ազատելու ինքնուրույն տեսակ, որպիսի պայմաններում անհրաժեշտ է քննարկել այս ինստիտուտին վերաբերող մի շարք վիճահարույց հիմնախնդիրներ: ՀՀ քրեական օրենսգրքի հոդված 83-ով նախատեսված վաղեմության ժամկետն անցնելու հետևանքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելուն առնչվող հիմնախնդիրների (ինչպես օրինակ՝ տևող, շարունակվող, չավարտված հանցագործության կամ հանցակցությամբ կատարվող հանցանքների վաղեմության ժամկետների հաշվարկ և այլն) համապարփակ քննարկումը դուրս է սույն գիտական հոդվածի ծավալներից, և դրանց անդրադարձ կարող է կատարվել լայնածավալ հետազոտության շրջանակներում, սակայն, ինչպես վերև արդեն նշվել է, մի շարք վիճահարույց հարցերի քննարկումը ժամանակի հրամայական է:

Քրեական օրենսգրքի հոդված 83-ի առաջին մասի համաձայն՝ «Անձն ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից, եթե հանցանքն ավարտվելուն հաջորդող օրվանից անցել են հետևյալ ժամկետները.

- 1) 5 տարի՝ ոչ մեծ ծանրության հանցանքի դեպքում.
- 2) 10 տարի՝ միջին ծանրության հանցանքի դեպքում.
- 3) 15 տարի՝ ծանր հանցանքի դեպքում.
- 4) 20 տարի՝ առանձնապես ծանր հանցանքի դեպքում»:

Նախկին իրավակարգավորման համեմատ՝ սահմանվել են վաղեմության ավելի երկար ժամկետներ: Այսպես՝ նախկին քրեական օրենսգրքի հոդված 75-ի առաջին մասը նախատեսում էր վաղեմության հետևյալ ժամկետները՝

1) երկու տարի՝ ոչ մեծ ծանրության հանցանքն ավարտված համարելու օրվանից,

¹⁰ Քանի որ նշված փոփոխությունները, իմ կարծիքով, պետք է վերաբերելի լինեն ոչ միայն վաղեմության ժամկետն անցնելու հետևանքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու ինստիտուտին, այլև պետք է կրեն համապարփակ բնույթ, դրանց հստակ բնորոշումը և օրենսդրական սահմանումը դուրս է սույն գիտական հոդվածի շրջանակներից:

2) հինգ տարի՝ միջին ծանրության հանցանքն ավարտված համարելու օրվանից,

3) տասը տարի՝ ծանր հանցանքն ավարտված համարելու օրվանից,

4) տասնհինգ տարի՝ առանձնապես ծանր հանցանքն ավարտված համարելու օրվանից:

Ոչ մեծ ծանրության հանցանքների պարագայում վաղեմության ժամկետն ավելացվել է 3 տարով, մյուս խմբի հանցանքների պարագայում՝ դրանք ավելացվել են 5 տարով: Վաղեմության ժամկետն անցնելու հետևանքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու ավելի երկար ժամկետների սահմանումը, իմ դիտանկյունից, արդարացված է սույն հոդվածի շրջանակներում արտահայտված մոտեցումների լույսի ներքո: Իհարկե վերահաստատում եմ դիրքորոշումն առ այն, որ այս հետադիմական ինստիտուտը չպետք է նախատեսվի քրեական օրենսդրությամբ, սակայն դրա առկայության պարագայում՝ անհրաժեշտ են ավելի երկար ժամկետներ:

Քրեական օրենսգրքի 83-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է. «Վաղեմության ժամկետը հաշվարկվում է հանցանքն ավարտվելուն հաջորդող օրվանից մինչև անձի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելու մասին որոշում կայացնելը»: Նախկին քրեական օրենսգրքի հոդված 75-ի երկրորդ մասի համաձայն՝ «Վաղեմության ժամկետը հաշվարկվում է հանցանքն ավարտված համարելու օրվանից մինչև դատավճռի օրինական ուժի մեջ մտնելու պահը»: Նոր իրավակարգավորումն էապես տարբերվում է նախկինից: Հաճախ գործի քննության համար վատնվում էին ահռելի մարդկային և նյութական ռեսուրսներ, տարիների ընթացքում քննվում էր գործը, իսկ դատարանի՝ խորհրդակցական սենյակ հեռանալուց կամ դատավճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելուց մի քանի օր առաջ անցնում էին վաղեմության ժամկետները: Նոր իրավակարգավորումը միտված է լուծելու նշված խնդիրը, քանի որ դատական գործերի օբյեկտիվ կամ սուբյեկտիվ պատճառներով հետաձգումների հետևանքով հանցանք կատարած բազմաթիվ անձինք ազատվում էին քրեական պատասխանատվությունից քննարկվող հիմքով: Նոր իրավակարգավորման պարագայում՝ անձի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելու մասին որոշում կայացնելու պահից սկսած՝ վաղեմության ժամկետի հոսքն ավարտվում է, այսինքն՝ **վաղեմության ժամկետի հաշվարկը դադարում է**, ինչը հնարավորություն կընձեռնի իրականացնելու արդյունավետ արդարադատություն:

Նոր քրեական օրենսգրքով ամրագրված իրավակարգավորումների վերլուծության արդյունքում կարելի է արձանագրել, որ պայմանականորեն սահմանվել են վաղեմության ժամկետի ընթացքի երեք հիմնական ռեժիմներ՝

1) վաղեմության ժամկետի ընթացքի **բնականոն հոսք**, որն անձի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելու մասին որոշում կայացնելու պահից սկսած **դադարում է**,

2) վաղեմության ժամկետի ընթացքի **կասեցում**,

3) վաղեմության ժամկետի ընթացքի **ընդհատում**:

Վաղեմության ժամկետի ընթացքի բնականոն հոսքը վերաբերելի է այն իրավիճակներին, երբ առերևույթ հանցանք կատարած անձը հայտնի չէ: Այս կարգավորումը վերաբերելի է նաև այն իրավիճակներին, երբ թեև առերևույթ հանցանք կատարած անձի մասին վարույթն իրականացնող մարմինն ունի որոշակի տեղեկատվություն, սակայն առկա ապացույցները և այլ փաստական հանգամանքները բավարար չեն անձի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելու համար: Օրինակ՝ առկա է առերևույթ սպանության դեպք՝ հրազենային վնասվածքներով, սակայն հայտնի չէ, թե ով է հասցրել նշված վնասվածքները, կամ առկա են որոշակի օպերատիվ տվյալներ հնարավոր հանցանք կատարած անձի վերաբերյալ, սակայն չկան բավարար փաստական տվյալներ նշված անձի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելու և վերջինիս մեղադրյալի կարգավիճակ տալու համար: Քննարկվող կարգավորումը վերաբերելի է նաև այն անձանց, որոնց նկատմամբ **իրականացվում է փաստացի քրեական հետապնդում**: Այսպես, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի հոդված 97-ը սահմանում է ապացույցների թույլատրելիությունը և դրանց օգտագործման սահմանափակումները: Նշված հոդվածի 3-րդ մասի 4-րդ կետը որպես օրենքի էական խախտմամբ ստացված տվյալների տեսակ նշում է այն տվյալները, որոնք ձեռք են բերվել քննչական գործողության կատարման ընթացքում մեղադրյալի կարգավիճակ չունեցող անձից, որի նկատմամբ **փաստացի իրականացվել է քրեական հետապնդում** առանց այդ մասին նրան պատշաճ ծանուցելու: Այսինքն՝ քրեական դատավարության օրենսդրությունը առերևույթ ընդունում է, որ հնարավոր է անձի նկատմամբ ոչ իրավաչափորեն իրականացվի քրեական հետապնդում՝ չտալով նրան մեղադրյալի կարգավիճակ: Այս պարագայում վաղեմության ժամկետի բնականոն հոսքը շարունակվում է:

Քրեական օրենսգրքը (հոդված 83) նախատեսում է վաղեմության խախտման երկու եղանակ՝

- 1) վաղեմության ընթացքի ընդհատում,
- 2) վաղեմության ընթացքի կասեցում:

Քրեական օրենսգրքի հոդված 83-ի 6-րդ մասի համաձայն՝ «Վաղեմության ժամկետի ընթացքն ընդհատվում է, եթե մինչև նշված ժամկետներն անցնելն անձը կատարում է նոր հանցանք: Այդ դեպքում յուրաքանչյուր հանցագործության համար վաղեմության ժամկետի հաշվարկն սկսվում է նոր հանցանքն ավարտվելու պահից»: Վաղեմության ժամկետի բնականոն հոսքին առնչվող կարգավորումներն ընդհանուր առմամբ վերաբերելի են նաև վաղեմության ժամկետի ընդհատմանը, այսինքն՝ այս պարագայում ևս անձը հայտնի չէ կամ հայտնի է, սակայն նրա նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելու մասին որոշում առկա չէ, վերջինիս մեղադրանք առաջադրված չէ: Եթե նշված անձը կատարում է նոր հանցանք, ապա վաղեմության ժամկետի հոսքը կատարած նախորդ հանցանքի համար ընդհատվում է և սկսվում է նոր հանցանքն ավարտվելու պահից: Ընդ որում՝ հաշվարկը սկսվում է նորից: Օրինակ՝ անձը

կատարել է առանձնապես ծանր հանցանք, որի պարագայում վաղեմության ժամկետը 20 տարի է: 19 տարի անց վերջինս կատարում է միջին ծանրության հանցանք, որի վաղեմության ժամկետը 10 տարի է: Միջին ծանրության հանցանքի վաղեմության ժամկետը սկսում է հոսել այն ավարտվելուց հետո, այդ նույն պահից ընդհատվում է առանձնապես ծանր հանցանքի վաղեմության ժամկետի հաշվարկը, որը սկսում է հոսել նորից, այսինքն՝ ևս 20 տարի:

Նոր հանցանք կատարելու հետևանքով վաղեմության ժամկետների ընդհատումը նախատեսված է արտասահմանյան մի շարք երկրների քրեական օրենսդրությամբ: Այսպես, ըստ Ավստրիայի ՔՕ 58-րդ հոդվածի (2) մասի, «եթե քրեական հետապնդման ժամկետների ընթացքում անձը նորից կատարում է պատժի սպառնալիքով արգելված արարք, ապա վաղեմության ժամկետը չի սկսվում, մինչև չլրանա նաև նոր հանցագործության համար քրեական հետապնդման ժամկետը»¹¹: Վաղեմության ժամկետի ընդհատում նախատեսվում է նաև Չինաստանի Ժողովրդական Հանրապետության ՔՕ-ի համաձայն (89-րդ հոդվածի 2-րդ մաս)¹²: Նախկին ԽՍՀՄ որոշ պետություններ նույնպես պահպանել են նոր հանցանք կատարելու դեպքում վաղեմության ժամկետի ընդհատման ինստիտուտը (Ուկրաինայի ՔՕ 49-րդ հոդվածի 3-րդ մաս, Բելառուսի Հանրապետության ՔՕ 83-րդ հոդվածի 3-րդ մաս, Մոլդովայի Հանրապետության ՔՕ 60-րդ հոդվածի (4) մաս, Լատվիայի Հանրապետության ՔՕ 56-րդ հոդվածի (3) մաս, Լիտվայի Հանրապետության ՔՕ 49-րդ հոդվածի (4) մաս, Էստոնիայի Հանրապետության ՔՕ 53-րդ հոդվածի (2) մաս, Ուզբեկստանի Հանրապետության ՔՕ 64-րդ հոդվածի 4-րդ մաս): Միննույն ժամանակ, մի շարք երկրների քրեական օրենսգրքերում նոր հանցանք կատարելու դեպքում վաղեմության ժամկետների ընդհատում չի նախատեսվել (Գերմանիայի ՔՕ, Իսպանիայի ՔՕ, Դանիայի ՔՕ և այլն)¹³:

Կարծում են՝ նոր հանցանքի կատարման պարագայում վաղեմության ժամկետի ընթացքի ընդհատման ինստիտուտը հիմնավորված է, քանի որ հանցանք կատարած անձի հանրային բարձր վտանգավորության պահպանման պարագայում՝ նրա նկատմամբ պետության կողմից դրսևորվող ներողամիտ վերաբերմունքն առարկայազուրկ է: Այս դեպքում խոսք չի կարող լինել վերջինիս կողմից շարունակաբար իրավահպատակ վարքագիծ դրսևորելու մասին, ինչը կարող էր հանցանք կատարած անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հիմք հանդիսանալ:

Վաղեմության ժամկետի խախտման հաջորդ եղանակը դրա կասեցումն է: Քրեական օրենսգրքի հոդված 83-ի 7-րդ մասի համաձայն՝ «Վաղեմության

¹¹ Հասանելի է <https://ihl-databases.icrc.org/en/national-practice/penal-code-1974-0> հղումով՝ 19. 05. 2025 դրությամբ:

¹² <https://crimescience.ru/wp-content/uploads/2020/05/Уголовный-Кодекс-КНР-2-e-издание-2021.pdf> (Հասանելի է՝ 20. 05. 2025):

¹³ <https://cyberleninka.ru/article/n/problemy-osvobozhdeniya-ot-ugolovnoy-otvetstvennosti-v-svyazi-s-istecheniem-srokov-davnosti> (Հասանելի է՝ 20. 05. 2025):

Ժամկետի ընթացքը կասեցվում է, եթե անձը խուսափում է քննությունից: Այս դեպքում վաղեմության ընթացքը վերսկսվում է անձին ձերբակալելու կամ մեղայականով նրա ներկայանալու պահից: Ընդ որում, անձը չի կարող քրեական պատասխանատվության ենթարկվել, եթե ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցանքն ավարտվելու օրվանից անցել է 15 տարի, իսկ ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցանքն ավարտվելու օրվանից՝ 25 տարի, և վաղեմության ժամկետի ընթացքն ընդհատված չի եղել նոր հանցագործությամբ»:

Նշված իրավակարգավորումը բավականին խնդրահարույց է և ենթակա է օրենսդրական լրամշակման: Տեսությունը և դատական պրակտիկան հակասական են այն հարցում, թե ինչ պետք է հասկանալ քննությունից խուսափել ասելով: Քրեաիրավական դոկտրինում նույնպես այս հարցի մեկնաբանության մեջ միասնականություն չկա: Այս խնդիրը լուծելիս հաշվի են առնվում երկու գործոններ՝

- 1) հանցանք կատարած անձի դատավարական կարգավիճակը,
- 2) անձի ո՞ր արարքները պետք է համարել քննությունից խուսափել:

Այսպես, Ս. Յու. Պոդոսյանը կարծում է, որ անկախ նրանից, թե հանցանք կատարած անձը հայտնի է, թե ոչ, նրա այն գործողությունները, որոնք հատուկ ուղղված են քննությունից խուսափելուն (հասցեի, ազգանվան փոփոխում, քննությունը շեղող տարբեր տեսակի հանգամանքների ստեղծում և այլն), պետք է գնահատվեն որպես խուսափում՝ կասեցնելով վաղեմության ժամկետի հոսքը¹⁴: Համանման կարծիք է հայտնել Վ. Վ. Սվերչկովը, ով կարծում է, որ ցանկացած գործողություն, որը կապված է «հանցագործության հետքերը թաքցնելու, հանրային միջավայրում հաջող դիմակավորման, կատարված հանցանքի կապակցությամբ «լրության ուխտի» պահպանման հետ»¹⁵, պետք է գնահատվի որպես խուսափում, որը կասեցնում է ժամկետի հոսքը:

Այս տեսակետը խնդրահարույց է թվում, քանի որ եթե անձին չեն փնտրում, հայտարարված չէ հետախուզում, ապա ինչից կամ ումից է խուսափում նշված անձը: Գրեթե յուրաքանչյուր հանցանք կատարած անձ միջոցներ է ձեռնարկում՝ միտված թաքնվելուն, իր բացահայտմանը խոչընդոտելուն, որպիսի պարագայում, ըստ նշված տեսակետի, պետք է համարվի քննությունից թաքնվող, ինչն անտրամաբանական է: Մյուս հեղինակները գտնում են, որ խուսափում կարող են գնահատվել միայն այն գործողությունները, որոնք կատարվել են հանցագործություն կատարած անձի՝ իրավապահ մարմիններ և դատարան հրավիրվելու իրավաբանական պարտավորությունն առաջանալուց հետո, իսկ նման պարտավորություն առաջանում է միայն մեղադրյալի համար¹⁶: Ա.

¹⁴ Ст. 11 Уголовное право. Общая часть. М., 2008, էջ 605:

¹⁵ Свечков В. В. Освобождение от уголовной ответственности в связи с истечением сроков давности // Журнал российского права. 2000, № 2, с. 89.

¹⁶ Ст. 11 Алишеров Х. Освобождение от уголовной ответственности в связи с истечением сроков давности // Законность. 1999, № 8, էջ 13:

Տարբազանը նույնպես կարծում է, որ հանցագործություն կատարած անձի կողմից իրավապահ մարմիններ կամ դատարան ներկայանալու իրավաբանական պարտավորությունն առաջանում է, երբ այդ անձը ներգրավվում է որպես մեղադրյալ, ինչն ամրագրվում է համապատասխան որոշմամբ¹⁷:

Պետք է արձանագրել, որ ՀՀ քրեական օրենսդրությամբ նախատեսված իրավակարգավորումներն ամրագրել են վերոգրյալ տեսական մոտեցումը, որի համատեքստում՝ քննությունից խուսափող կարող է հանդիսանալ միայն այն անձը, ում նկատմամբ առկա է քրեական հետապնդում հարուցելու մասին որոշում, վերջինիս առաջադրված է մեղադրանք: Եթե անձը հայտնի չէ, կամ նրա նկատմամբ փաստացի իրականացվել է քրեական հետապնդում՝ առանց այդ մասին նրան պատշաճ ծանուցելու, ապա նշված պարագայում վաղեմության ժամկետը բնականոն հոսում է, այն չի կարող կասեցվել քննարկվող հիմքով: Հարկ է կրկին ընդգծել, որ այս իրավակարգավորումը վերաբերելի է այն իրավիճակներին, երբ հանցանք կատարած անձը հայտնի է, և նրա նկատմամբ առկա է քրեական հետապնդում հարուցելու մասին որոշում: Վերջինիս կողմից քննությունից խուսափելու դեպքում վաղեմության ժամկետը կասեցվում է, ընդ որում նա չի կարող քրեական պատասխանատվության ենթարկվել, եթե ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցանքն ավարտվելու օրվանից անցել է 15 տարի, իսկ ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցանքն ավարտվելու օրվանից՝ 25 տարի, և վաղեմության ժամկետի ընթացքն ընդհատված չի եղել նոր հանցագործությամբ: **Հարկ է նշել, որ այս պարագայում առկա է որոշակի խնդիր, քանի որ կասեցվում է արդեն իսկ բնականոն հոսքը դադարեցված վաղեմության ժամկետը, և գուտ լեզվատրամաբանական իմաստով կարող են առաջանալ անհարթություններ, սակայն պետք է նկատել, որ վաղեմության ժամկետի կասեցումը նոր իրավակարգավորմամբ հենց վերաբերում է այն իրավիճակներին, երբ վաղեմության ժամկետի բնականոն հոսքը դադարեցվել է անձի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելու մասին որոշում կայացնելու պահից, որից հետո անձը խուսափում է քննությունից:** Այս դեպքում օրենսդիրը որոշակի ներողամտություն է դրսևորում հանցանք կատարած և քննությունից խուսափող անձի նկատմամբ, սակայն սահմանելով ավելի երկար (խիստ) վաղեմության կասեցման ժամկետներ, որպիսի պարագայում, եթե անձը նշված ժամկետների ընթացքում չի կատարում նոր հանցանք, դրանց ավարտից հետո վերջինս ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից:

Այս առումով հատկապես խնդրահարույց է 83-րդ հոդվածի 7-րդ մասի այն դրույթը, համաձայն որի՝ (...) **Այս դեպքում վաղեմության ընթացքը վերսկսվում է անձին ձերբակալելու կամ մեղադրանքով նրա ներկայանալու պահից:** (...): Նշված իրավակարգավորումն անհիմն է, և, իմ կարծիքով, այն պետք է հանվի

¹⁷ St' u **Тарбараев А.** Что считать уклонением от следствия и суда, приостанавливающим течение срока давности, предусмотренного ст. 78 УК РФ? // Уголовное право. 2008, № 4: Доступ из СПС «КосультантПлюс».

նշված հոդվածի շարադրանքից, քանի որ անձի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելու մասին որոշում կայացնելու պահից վաղեմության ժամկետն այլևս չի հաշվարկվում, այն դադարեցվում է, հետևաբար՝ դրա վերսկսման վերաբերյալ դրույթն անառարկայական է: Ինչ վերաբերում է այս համատեքստում վաղեմության ժամկետի կասեցման նպատակահարմարությանը, ապա, ինչպես նշվեց, սա վերաբերելի է այն իրավիճակներին, երբ անձի նկատմամբ հարուցվում է քրեական հետապնդում, և վերջինս խուսափում է քննությունից, իսկ վաղեմության ժամկետի կասեցումն այս պարագայում հնարավորություն է ընձեռում անձին ազատվելու քրեական պատասխանատվությունից օրենքով նախատեսված ավելի երկար ժամկետներն անցնելուց հետո:

ТИГРАН СИМОНЯН – *Некоторые вопросы института освобождения от уголовной ответственности в связи с истечением сроков давности.* – Институт освобождения от уголовной ответственности в связи с истечением сроков давности неоднократно обсуждался в различных теоретических источниках и комментариях, однако в отношении многих связанных с ним вопросов в теории и правоприменительной практике отсутствует единый подход.

Рассматривая точку зрения о том, что «из-за длительного времени, прошедшего после совершения преступления, существенно затрудняется расследование, доказательства теряют силу, информация в памяти свидетелей и потерпевших искажается или забывается», следует отметить, что с развитием современных информационных технологий, включая искусственный интеллект, средства видеозаписи, новые системы и механизмы обнаружения и фиксации доказательств, данный подход не выдерживает никакой критики. Доказательства совершения преступления могут сохраняться в течение очень длительного времени, что способствует эффективному ведению уголовного процесса.

В случае совершения одного и того же преступления один человек может понести длительное лишение свободы, возместить причиненный ущерб, пройти множество реабилитационных программ, а другой — просто «ничего не делать» в течение определенного срока и избежать уголовной ответственности.

Было отмечено, что некоторые проявления этого института являются ничем иным, как частными случаями «прокурорского правосудия», в условиях которых необходимо внести соответствующие законодательные изменения, предусматривающие, что любое решение об освобождении от уголовной ответственности должно приниматься (утверждаться) судом.

Автор пришел к выводу, что институт освобождения от уголовной ответственности в связи с истечением сроков давности утратил актуальность, и в процессе развития и совершенствования уголовного законодательства возможность освобождения лица от ответственности по этому основанию должна быть исключена.

Также было указано, что особенно проблемной является часть 7 статьи 83, согласно которой «в этом случае течение давности возобновляется с момента задержания лица или его явки с повинной». Данное правовое регулирование необоснованно, и, по мнению автора, должно быть исключено из текста указанной статьи, поскольку с момента вынесения решения о возбуждении уголовного преследования срок давности больше не исчисляется, следовательно, положение о его возобновлении несостоятельно.

Ключевые слова: освобождение от уголовной ответственности, срок исковой давности, пропуск срока исковой давности, истечение срока исковой давности, перерыв течения

срока исковой давности, приостановление течения срока исковой давности, возобновление утраты доказательств, нецелесообразность привлечения к уголовной ответственности.

TIGRAN SIMONYAN – Some Issues Concerning the Institute of Exemption from Criminal Liability Due to the Expiration of the Limitation Period.— The institution of exemption from criminal liability due to the expiration of the statute of limitations has been repeatedly discussed in various theoretical sources and commentaries. However, regarding many related issues, there is no unified approach in either legal theory or judicial practice.

When examining the viewpoint that *"due to the long time elapsed after the commission of a crime, the investigation becomes significantly more difficult, evidence loses its validity, and information in the memory of witnesses and victims becomes distorted or forgotten,"* it should be noted that with the advancement of modern information technologies—including artificial intelligence, video recording tools, new systems, and mechanisms for detecting and preserving evidence—this approach cannot withstand any criticism. Evidence of a crime can now be preserved for a very long time, which facilitates the effective conduct of legal proceedings.

In cases involving the same crime, one individual may face long-term imprisonment, compensate for damages, and undergo numerous rehabilitation programs, while another may simply *"do nothing"* for a certain period and avoid criminal liability altogether.

It has been noted that some manifestations of this institution are nothing more than instances of *"prosecutorial justice,"* under which it is necessary to implement corresponding legislative amendments requiring that any decision to exempt a person from criminal liability must be made (approved) by a court.

The author concluded that the institution of exemption from criminal liability due to the expiration of the statute of limitations is outdated. As criminal legislation evolves and improves, the possibility of exempting individuals from liability on these grounds should be eliminated.

Additionally, it was pointed out that particularly problematic is Part 7 of Article 83, which states that *"in this case, the statute of limitations resumes from the moment the person is detained or voluntarily surrenders."* This legal provision is unjustified and, in the author's opinion, should be removed from the text of the said article. Since the statute of limitations ceases to run once a decision to initiate criminal prosecution is made, the provision on its resumption is untenable.

Key words: *release from criminal liability, statute of limitations, statute of limitations passing, statute of limitations expiration, interruption of statute of limitations, suspension of statute of limitations, resumption of loss of evidence, inexpediency of criminal liability.*

References

- Hayastani Hanrapetut'yan qreakan iravunk': Endhanur mas (vets'erord hratakut'yown — p'vokhchanowt'yownnerov ev lrac'ownnerov) / S. Arakelyan, A. Gabuzian, H. Khach'ikyan ev urishk'.— Er.: EPH hrat., 2011, ej 477.
- Alikperov X. Osvobozhdenie ot ugovnoyi otvetstvennosti v svyazi s istecheniem srokov davnosti // Zakonnost'. 1999, № 8, s. 13.
- Endol'tseva A.V. Osvobozhdenie ot ugovnogo presledovaniia: ot teoreticheskikh rassuzhdenii k de lege ferenda // Vestnik Moskovskogo universiteta MVD Rossii. 2016, № 6, s. 57.
- Kommentarii k Ugovnomu kodeksu Rossiiskoi Federatsii. Pod red. A.V. Naumova. M., 1996, s. 331.
- Mal'tsev V. Osvobozhdenie ot ugovnoyi otvetstvennosti v svyazi s istecheniem srokov davnosti // Uголовное право. 2006, № 1.
- Savel'eva V.S. Osvobozhdenie ot ugovnoyi otvetstvennosti // Uголовное право Rossiiskoi Federatsii. Obshchaia chast'. M., 1996, s. 435–436.
- Sverchkov V.V. Osvobozhdenie ot ugovnoyi otvetstvennosti v svyazi s istecheniem srokov davnosti // Zhurnal rossiiskogo prava. 2000, № 2, s. 89.

Tarbagayev A. Chto schitat' ukloneniem ot sledstviia i suda, priostanavlivaiushchim techenie sroka davnosti, predusmotrennogo st. 78 UK RF? // Uголовное право. 2008, № 4: Dostup iz SPS "Konsul'tantPlius".

Tkachevskii Iu.M. Osvobozhdenie ot uголовnoi otvetstvennosti // Kurs uголовного права. T. 2: Obshchaia chast'. M., 2002, s. 192.

Uголовное право. Obshchaia chast'. M., 2008, s. 605.

Shirokov K.S. Problemy istecheniia srokov davnosti v uголовnom prave Rossii // Mirovoi sud'ia. 2006, № 9.

<https://crimescience.ru/wp-content/uploads/2020/05/Уголовный-Кодекс-КНП-2-е-издание-2021.pdf>

<https://cyberleninka.ru/article/n/problem-y-osvobozhdeniya-ot-ugolovnoy-otvetstvennosti-v-svyazi-s-istecheniem-srokov-davnosti>

<https://ihl-databases.icrc.org/en/national-practice/penal-code-1974-0>

<https://www.investopedia.com/terms/s/statute-of-limitations.asp>